

**ТВОРЧА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
ВИКЛАДАЧІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ НА СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ**

© Твердохліб Т. С., 2015
<http://orcid.org/0000-0001-5261-0394>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.33346>

У статті схарактеризовано погляди сучасних науковців на заходи, які сприятимуть формуванню високодуховної особистості дитини; на їх основі виявлено шляхи творчого використання у сучасних умовах ідей педагогів Київської духовної академії щодо морально-релігійного виховання дітей; з'ясовано особливості впровадження означених думок у практику духовної та світської школи; проаналізовано зміст дисциплін, що мають забезпечити морально-релігійне виховання школярів («Християнська етика», «Основи релігійної культури», «Основи релігієзнавства» тощо).

Ключові слова: викладачі Київської духовної академії, педагогічні ідеї, морально-релігійне виховання, світська школа, релігієзнавчий предмет.

Твердохліб Т. С. Творческая реализация педагогических идей преподавателей Киевской духовной академии на современном этапе развития отечественного образования.

В статье дана характеристика взглядов современных ученых на мероприятия, способствующие формированию высокодуховной личности ребенка; на их основе выявлены пути творческого использования в современных условиях идей педагогов Киевской духовной академии касательно морально-религиозного воспитания детей; выяснены особенности внедрения указанных мыслей в практику духовной и светской школы; проанализировано содержания дисциплин, которые должны обеспечить морально-религиозное воспитание школьников («Христианская этика», «Основы религиозной культуры», «Основы религиоведения» и т.п.).

Ключевые слова: преподаватели Киевской духовной академии, педагогические идеи, морально-религиозное воспитание, светская школа, религиоведческих предмет.

Tverdokhlib T.S. The Creative Implementation of Pedagogical Ideas of Kiev Theological Academy Teachers at the Present Stage of Development of Domestic Education

The view points of contemporary scholars on measures that contribute to the formation of highly spiritual child's personality have been characterized in the article. Based on them the ways of creative using the ideas of teachers of Kiev

Theological Academy about the moral and religious education of children in modern conditions have been revealed. The features of the ideas introduction into practice of theological and secular schools have been clarified.

The introduction of religious studies subjects into the course of secondary school has been given as a way to implement creatively the ideas of Academy teachers. The content features of disciplines that should provide moral and religious education of students ("Christian ethics", "Basics of religious culture", "Fundamentals of religious studies", etc.) have been analyzed. The creation of Christian culture centers has been represented as one more of the mentioned ways.

The actualization of ideas of Kiev Theological Academy teachers about the need for moral and religious child education has been proved to be also ensured by improving the teachers training to teach religion studies oriented subjects (increasing the number of subjects where religious education of students will be carried out, studying methods of religious education, etc.).

Key words: *teachers of Kiev Theological Academy, pedagogical ideas, moral and religious education, religious studies subject.*

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток освіти в нашій державі визначається такими основоположними нормативними актами, як Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») і «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки». У першому визначено, що «розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу...» [1], тому серед пріоритетних напрямів виховання у документі визначено виховання духовної культури особистості. «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» визначає, що однією з найбільш гострих проблем освітньої галузі є «падіння суспільної моралі, бездуховність» [2, с. 6]. Нормативний акт у зв'язку з цим передбачає, що одним із завдань виховання є «забезпечення фізичного, морального, культурного і духовного розвитку дитини» [2, с. 8]. Таким чином, аналіз концептуальних ідей та поглядів на стратегію та основні напрямки розвитку освіти, які висвітлені в означених документах, дає підстави стверджувати, що формування духовності дітей та юнацтва є одним з пріоритетних завдань сучасної школи. Це, в свою чергу, актуалізує потребу у творчому використанні науково-педагогічних ідей і досвіду викладачів Київської духовної академії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Педагогічні погляди викладачів Київської духовної академії досліджувалась у роботах

Л. Пастушенко, Л. Пироженко, П. Сікорського, С. Сірополка, М. Ткачук, В. Фазана, І. Юрас, (огляд педагогічної спадщини й біографій викладачів); Г. Благосветлова, В. Вихрущ, Б. Года, Н. Гупан, Т. Довженко, Л. Дубровської, С. Зайцевої, К. Каліної, Т. Кошечкіної, Т. Тхоржевської, О. Черкасова (аналіз окремих науково-педагогічних ідей викладачів академії); О. Головченко, С. Кузьміної, А. Плеханова, С. Шейко, І. Юрас (вивчення педагогічних здобутків викладачів у контексті філософії освіти). Проте недостатньо вивченим є питання творчої реалізації педагогічних ідей викладачів Київської духовної академії на сучасному етапі розвитку освіти України.

Мета статті: визначити основні шляхи творчого використання педагогічно цінних ідей викладачів Київської духовної академії другої половини XIX – початку XX століття в сучасних умовах розвитку вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. Викладачі Київської духовної академії у другій половині XIX — на початку XX століття значну увагу приділяли морально-релігійному вихованню дитини. Освіта в Україні має світський характер, він закріплений у 35-й ст. Конституції, ст. 5, 6 Закону про свободу совісті та релігійні організації, ст. 5, 7, 8 Закону про освіту. Зважаючи на це, релігійна освіта і виховання в тому сенсі, в якому їх розуміла більшість педагогів духовної академії, можлива лише в духовних навчальних закладах. Для вивчення основ православного віровчення існують в сучасній Україні недільні парафіяльні школи, духовні училища, семінарії та академії. У цей же час у нашій державі значна кількість педагогів, спираючись на сучасні правові норми і досвід християнських педагогів, шукають шляхи формування високодуховної особистості у світській школі.

Аналіз праць сучасних педагогів показав, що думки про напрями виховання молодого покоління, зокрема про шляхи успадкування духовних надбань українського народу неоднозначні: одні для цього передбачають вивчення християнської етики (Л. Гриза, М. Романенко, Т. Саннікова), інші - визначають потребу курсів релігієзнавчого характеру (В. Скотний, Ю. Терещенко, Л. Шугаєва,).

В. Фазан стверджує, що для формування духовності у підростаючого покоління необхідне використання тих духовних скарбів, якими наповнена православна релігія. Для цього, на його думку, потрібен неупереджений і зацікавлений діалог між науковцями, педагогами, представниками державних

органів управління освітою і Православної Церкви, який був би плідним та конструктивним. Можливість такої взаємодії він пояснює тим, що присутність Церкви в системі державної освіти не порушує її світського характеру, оскільки не встановлюється обов'язкове віросповідання та відправлення релігійного культу. Метою вивчення релігії у світській школі є навернення учнів та студентів до духовних і культурних цінностей, до певної духовної традиції. При цьому враховується волевиявлення учнів та батьків, думка студентів як дорослих людей. Механізми реалізації права послідовників різних релігій та переконань на таку полікультурну освіту, на думку ученого, можна відпрацювати, адже подібні механізми ефективно діють в різних країнах світу [6, с. 148].

Для забезпечення морального та духовного виховання на основі християнських цінностей В. Фазан пропонує введення до шкільних і університетських програм окремих предметів: “Основи моральності” і “Основи духовної культури” (у середній школі) та “Основи християнської педагогіки” (у вищій школі). Впровадження цих курсів, на думку науковця, дозволить учням і студентам більш глибоко познайомитися зі світом християнської культури і педагогіки, отримати суму вражень, знань і уявлень, повернутися до багатющого й невичерпного джерела всіх досягнень людського духу і нашого народу – традиційної християнської культури і освіти [6, с. 149].

Т. Саннікова також вважає, що формуванню високодуховної особистості учнів у сучасній школі буде сприяти введення нового предмета, точніше факультативного курсу «Християнська етика». Авторка розробила його для учнів 5-7-х класів. Цей курс ставив за мету виховання духовних якостей, цінностей, ідеалів, моральної поведінки молодших підлітків [3, с. 10].

Зміст курсу дослідниця структурувала за блоками. Перший рік охоплював такі теми: джерела моральності, закони милосердя, закони справедливості, закони відповідальності, складові характеру, шлях до духовності, труднощі духовного зростання. Другий рік – моральне ставлення до себе, ціннісне ставлення до оточуючих, моральні відносини у суспільстві, ціннісне ставлення до природи, етика спілкування. Третій рік – загальнолюдські цінності, світогляд як основа бачення життя, моральна самосвідомість людини, моральні критерії спілкування у суспільстві, нагальні проблеми буття; на шляху до духовності [3, с. 10].

Т. Саннікова виявила, що під час викладання факультативного курсу „Християнська етика” створювались сприятливі умови для духовного виховання молодших підлітків, що пояснюється його широкими можливостями у залученні дітей до абсолютних цінностей; їхніх духовних і моральних якостей; самореалізації учнів. З метою підвищення рівня духовної вихованості молодших підлітків на заняттях факультативу застосовувалися бесіди, дискусії, колективне читання і обговорення історій і притч зі Святого Письма, приклади з життя підлітків, сучасників та християнських сподвижників, аналіз і моделювання проблемних ситуацій, рольові ігри, творчі завдання, самостійна робота. Молодші підлітки систематично залучалися до різноманітної практичної діяльності пізнавального, пошукового, інформаційного та ігрового характеру, де важлива роль відводилася суб’єкт-суб’єктним взаєминам педагогів і школярів.

Результати дослідження Т. Саннікової свідчать, що ефективність духовного виховання молодших підлітків забезпечується тоді, коли паралельно з роботою факультативів діти залучаються до позакласної та позашкільної добродійної діяльності. За цих умов кожен має реальні можливості виявити етичні знання, духовні якості та досвід гуманної поведінки. [3, с. 11].

Л. Генік пропонує програму ”Основи релігієзнавства” для сучасних загальноосвітніх навчальних закладів України, а курс “Християнська етика” вона вводить як складову в структуру релігієзнавчого предмету. Це, на думку дослідниці, розширюватиме світогляд підростаючого покоління, виховуватиме в нього повагу до різних релігійних обрядів, культури та історії.

О. Сухомлинська також долучилася до вирішення проблеми формування високодуховної особистості дитини в сучасній українській школі. Вона стверджує, що курси «Християнської етики» декларують у своїй меті долучення школярів до християнських цінностей, але справжня їхня мета полягає в катехізації школярів. Метою ж таких курсів, за О. Сухомлинською, має бути формування в дітей розуміння місця й ролі релігії й релігійної думки в історії й сьогоденні, їхнього внеску в культуру, розповідь про її найвідоміших представників, їхню роль у житті людини і суспільства в Україні й цілому світі, вплив на розвиток суспільства. І тут є стільки прикладів, лише на основі яких можна побудувати курси – вважає Ольга Василівна. Завданням таких курсів, на думку науковця, є долучення до християнських цінностей як надзвичайно

важливих у підготовці до життя в умовах ідеологічного, культурного й релігійного плюралізму, а також допомога у пошуку власного, особистого сенсу життя. На погляд О. Сухомлинської, курси «Етики» й «Християнської етики» лише тоді впишуться в цю філософію освіти, коли вони будуть нести виключно морально-етичне, ціннісне наповнення. Дослідниця, в цілому, позитивно ставиться до того, що предмет «Християнська етика» викладається в школі, але за умови, якщо він буде істинно долучати дітей до християнських цінностей як важливої складової загальнолюдських культурних надбань [5].

Надії на те, що курс «Християнської етики» кардинально змінить духовний стан наших дітей, як складової українського суспільства (одна година на тиждень, 32 годин на рік), на думку Ольги Василівни, утопічні. Вона пропонує разом з етикою та християнською етикою (за вибором), що почали викладатися у 5 - 6 класах, запровадити в шкільні програми 7 - 9 класів основної школи та у старшій школі такі курси, як «Основи релігійної культури», або «Основи християнської культури», або ж «Основи православної культури», «Релігійні рухи». Це надало б значно більші можливості для ознайомлення учнів із філософією релігії, різноманітними релігійними вченнями, храмовою культурою, сутністю молитов, поведінки в храмах тощо [5].

Якщо Л. Генік, Т. Саннікова, О. Сухомлинська, В. Фазан та деякі інші педагоги втілення ідеї про необхідність релігійного виховання особистості учнів вважають можливим завдяки введенню в сучасній школі нових відповідних дисциплін, то В. Скотний пропонує цілий комплекс заходів, спрямований на вирішення означеної проблеми. Він цілком виправданим називає включення до шкільних програм релігійно-філософських дисциплін, що не супроводжуються здійсненням релігійних обрядів [4].

В. Скотний стверджує, що релігійне виховання може стати органічним доповненням до світської освіти, дієвим засобом формування високодуховної особистості учнів через вивчення цінностей, вироблених релігійною свідомістю і втілених у звичаях, традиціях, через знайомство з елементами догматів при неухильному дотриманні принципів, закріплених у законі. Сприяє цьому, на погляд освітянина, створення центрів християнської культури, де з дітьми з позицій християнства ведеться розмова про духовність, про роль та вплив християнства на становлення та розвиток українського суспільства, чим забезпечується звернення дітей до спадщини минулого. Цікавим, на думку

В. Скотного, є досвід створення в регіонах України за підтримки місцевої влади центрів християнської культури. Характерним тут є те, що більшість таких центрів обирає, як правило, власний напрямок, виробляє власну систему й методику викладання. Досвід цих центрів свідчить, що завжди можна знайти золоту середину між світським характером освіти та релігійною просвітою, пов'язати школу з сім'єю, віру із знанням. Подібні центри не поділяють дітей на віруючих та невіруючих, прищеплюють взірці морального життя, виховують християнське ставлення до ближнього [4].

Реалізація в сучасних умовах ідеї формування високодуховної особисті дітей не обмежується намаганнями окремих педагогів. Цю проблему розуміють і на загальнодержавному рівні. Представники Міністерства освіти і науки України, Держкомрелігій разом із членами Всеукраїнської Ради Церков слушно вважають, що освіта духовна і світська не можуть бути розділеними непроникною стіною. Вони активно обговорюють питання про запровадження обов'язкового навчання християнської етики у школі. На сьогоднішній день в багатьох середніх навчальних закладах, особливо західних регіонів України, уведений до навчальної програми курс «Християнської етики». Він має на меті не лише ознайомлення школярів із основами релігійної моралі, а й залучення їх до лона церкви. Це відбувається за підтримки місцевих органів влади, батьків, громадськості. Проте значна кількість освітян вважають, що введення такого курсу як обов'язкового суперечить сучасному законодавству України. Разом з тим, вони відзначають про необхідність запровадження в сучасній школі релігієзнавчого предмету.

У зв'язку з необхідністю формування високодуховної особистості дитини, зараз дуже гостро постає проблема підготовки вчителя, яку розробляли педагоги Київської духовної академії. Вирішення цього питання сьогодні має відбуватись у двох площинах: по-перше, це забезпечення належної релігійної освіти всіх учителів; по-друге, це введення у педагогічних вузах нових факультетів, випускники яких були б достатньо компетентними для викладання дисциплін релігієзнавчого спрямування.

Покращення релігійної освіти учителів (проблема, якої торкались більшість педагогів академії) необхідне для того, щоб вони мали можливість використовувати виховний потенціал релігії у роботі з дітьми. Значна кількість досвідчених педагогів живе під впливом застарілих, спростованих сучасною

наукою даних, навіть відверто пропагандистських міфів, нав'язаних учителям у роки ідеологічного диктату матеріалістичного світогляду. З урахуванням впливу атеїстичної пропаганди в минулому, однобічного виховання в радянській школі і надто активного вияву релігійності сьогодні у свідомості значної кількості вчителів формується викривлене уявлення про релігію взагалі й православну – зокрема. Перебуваючи під впливом таких уявлень, педагоги часто неготові до використання релігії у своїй виховній діяльності. Більше того, інколи вони не спроможні вступати в діалог з віруючими, демонструють нетерпимість, і навіть виступають у ролі каталізатора тих конфліктів, що виникають на релігійному (а по суті, ідеологічному) ґрунті. Більшість молодих учителів, хоча й прагнуть використовувати у виховній роботі можливості релігії, але внаслідок недостатньої кількості знань не завжди можуть це робити. Щоб виправити таку ситуацію необхідно на курсах підвищення кваліфікації значну увагу приділити релігійній освіті педагогів, а у вищих педагогічних закладах збільшити кількість предметів, на яких буде здійснюватись релігійна освіта студентів. Окрім того, майбутнім педагогам варто викладати методику релігійного виховання.

Відкриття в педагогічних університетах релігієзнавчих факультетів чи хоча б спеціальностей забезпечило б школу цінними кадрами, які могли б викладати у школі ті предмети, на яких здійснювалася б релігійна освіта. Ці випускники мають володіти рядом світоглядних переконань, в основі яких лежить толерантність. Ці молоді учителі повинні дотримуватися професійної етики і не задавати учневі запитань, які лежать у тій площині, де може бути насилля над совістю. Вони будуть орієнтовані вимагати від учня лише тих знань про релігію, які мають об'єктивний, тобто знеособлений характер. Окрім того, учителі мають володіти етичною добросовісністю. Вони не повинні використовувати викладання з метою навернення учнів до своєї віри, не повинні встановлювати з ними надто близьких стосунків, щоб не чинити духовного тиску. Ці вчителі також мають бути навчені провести межу між науковими знанням і його світоглядною інтерпретацією, будувати релігійну освіту в школі в дусі міжрелігійного, й навіть більше – міжкультурного діалогу, щоб це сприяло взаєморозумінню на основі «спільного знання», подоланню відчуження на ґрунті нетерпимості, страху перед чужою й незрозумілою вірою.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у результаті дослідження встановлено, що основними шляхами творчого використання педагогічно-цінних ідей викладачів Київської духовної академії (друга половина XIX – початок XX століття) є забезпечення формування високодуховної особистості дитини на основі цінностей православного християнства через уведення в школах відповідних факультативних занять, релігієзнавчих предметів, створення центрів християнської культури, покращення релігійної освіти вчителів. Перспективами вивчення даної проблеми є вивчення педагогічної діяльності викладачів Київської духовної академії у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XIX — початок XX ст.).

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI ст.») [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http:// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi?cgi?](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main/cgi?cgi?) – Заголовок з екрана.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http:// www.nmu.edu.ua/legis2.php](http://www.nmu.edu.ua/legis2.php) – Заголовок з екрана.
3. Саннікова Т. В. Духовне виховання молодших підлітків засобами християнської етики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Т. В. Саннікова. – Київ, 2007. – 16 с.
4. Скотний В. Проблеми сучасної освіти України: світський та релігієзнавчий аспекти / Валерій Скотний // Молодь і ринок. – 2010. – № 1–2. – С. 6–12.
5. Сухомлинська О. В. Про «Християнську етику» без ілюзій [Електронний ресурс] : День. Щоденна всеукраїнська газета. №88, вівторок, 5 червня 2007 - Режим доступу: [http:// www.day.kiev.ua/182365](http://www.day.kiev.ua/182365) – Заголовок з екрана.
6. Фазан В. В. Вивчення педагогіки у вищих навчальних духовних закладах України (поч. XIX ст. - 20-і рр. XX ст.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Василь Васильович Фазан. – Полтава, 2009. – 212 с.